

Toespraak bij opening overzichtstentoonstelling: Ode aan Constant

Door Jan Marijnissen, Gemeentemuseum Den Haag, 3 december 2005

Wie ben ik dat ik hier sta? Bij de opening van de overzichtstentoonstelling van de zeer onlangs overleden Constant Nieuwenhuis, een van de grootste na-oorlogse kunstenaars van ons land.

Vanwege bijzondere kennis over de kunsten? Vanwege bijzondere kennis over tentoonstellingen, openingen of recepties?

Nee, wel vaak in musea te vinden, en ja ik heb mijn favorieten ook als het gaat om de schilderkunst, architectuur en beeldende kunst.

De directeur van dit mooie museum, Wim van Krimpen, nodigde mij hiervoor uit dmv een brief. In die brief staat de volgende passage:

Juist omdat Constant als geen ander de wankele verhouding van de kunstenaar ten opzichte van zijn publiek ernstig nam, en de esthetische rol van het kunstwerk pas in vervulling zag gaan als zijn werk werkelijk functioneerde, het liefst als een bijdrage aan het maatschappelijk debat, leek het ons zeer gepast om u te vragen de opening van de tentoonstelling te verrichten.

Zeg daar als linkse, eveneens niet onomstreden, politicus maar eens 'nee' tegen.

Hoewel: In dezelfde brief staat: Als een toegewijde werkman stond hij – Constant – de laatste decennia van zijn leven op zo vroeg het licht het toeliet zijn atelier te betreden. Ik zal het u eerlijk bekennen: ik ben niet zo matineus. En ik ben ook geen kunstenaar.

Maar mét Constant geloof ik wel in het belang van engagement, en de noodzaak van een utopie, gebaseerd op een scherp mens- en maatschappijbeeld.

'Als de oase van de utopie opdroogt ontstaat een woestijn van banaliteit en radeloosheid'. Deze woorden van Jürgen Habermas lijken op het lijf geschreven van de kunstenaar Constant. Het zou een korte en bondige omschrijving van zijn oeuvre kunnen zijn.

Kunstenaars zijn bij uitstek degenen die ons door middel van hun schilderijen, beelden, muziek, dans, gedichten, theater, film, poëzie en proza de middelen verschaffen om op indringende wijze alle facetten van de werkelijkheid van mens, natuur en samenleving te leren kennen.

Zij verruimen onze blik door ons anders te laten kijken naar de wereld én een andere wereld, naar hoe het ook zou kunnen zijn. Maar zij zijn niet de enigen. Binnen tal van vakgebieden tref je mensen aan die dat zelfde nastreven. Weliswaar niet met artistieke

pretentie, maar wel met dezelfde intentie om die nieuwe facetten van de werkelijkheid te ontdekken.

Ik kom veel in het land, afgelopen jaar heb ik elke maand een week doorgebracht in een provincie. Ik spreek daar met allerlei mensen uit zeer verschillende maatschappelijke sectoren. Inspirerende bezoeken en gesprekken.

Wat opvalt is dat veel van die mensen waarmee ik spreek de hoop koesteren dat het morgen beter zal zijn, omdat zij de wereld zoals die is niet aanvaardt als de beste van al denkbare werelden. In de praktijk van alledag proberen ze die hoop gestalte te geven. Vaak tegen de klippen op, want het wordt ze vaak niet makkelijk gemaakt.

Deze tour door het land is voor mij een zoektocht naar bouwstenen voor een betere samenleving, naar mensen met de wil om op een plek uit te komen waar het voor iedereen beter is dan nu. In die zin zou mijn tour door Nederland omschreven kunnen worden als een rondreis langs de werkelijkheid van ons land vandaag de dag én langs utopische oasen.

De gedeelde karaktereigenschap van al die mensen die een groot of klein utopisch ideaal koesteren is maatschappelijke betrokkenheid. Een mooi begrip, een kostbaar begrip en gelukkig ook een begrip dat de overgrote meerderheid van het Nederlandse volk hoog op zijn verlanglijstje heeft staan als hen de vraag wordt gesteld hoe ze hopen dat ons land er over 15 jaar uitziet. Zie het rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau.

Maar helaas ook een begrip dat in discrediet is geraakt. Hoezo maatschappelijke betrokkenheid? Wegkijken in plaats van optreden, lijkt voor veel mensen het motto.

Hoezo je iets aantrekken van wat er in je straat, je stad, je land of in de wereld gebeurt? Eigen verantwoordelijkheid is toch het devies?

Betrokkenheid is een mentaliteitskwesitie. Het heeft te maken met emotie, empathie, met gevoel. Een mooie en ware uitdrukking is 'Wat het hart niet heeft, kan het verstand niet brengen'. Als misstanden je koud laten, als je voorbij gaat aan onrecht, als je er niet door geraakt wordt zal de behoefte om oorzaken te onderzoeken en te analyseren teneinde misstanden en onrecht uit de wereld te helpen ver te zoeken zijn.

En dat brengt me terug bij Constant en bij zijn op het eerste gezicht merkwaardige wending in zijn loopbaan. Zijn aanvankelijke enthousiasme voor en zijn theoretische onderbouwing van de COBRA beweging is zeer wel te begrijpen als we de tijd waarin die ontstond in ogeschouw nemen.

De wereld had in brand gestaan en de gedachte van 'Dat nooit meer' leefde heel sterk, overigens niet alleen bij kunstenaars. Alles moest opnieuw overdacht worden, fris, zonder erflast, als door de ogen van een kind. Hij riep op tot de bevrijding van creativiteit en fantasie in dienst van een zich steeds vernieuwende cultuur.

Van de Amerikaanse festivalmaker Peter Sellars zijn de woorden: 'Art is always five steps ahead on politics'. Misschien liepen ze wel te ver voor de troepen uit. Want er veranderde weinig. Branden bleven woeden, niet meer zo dicht bij huis maar even hevig en even wreed.

Aan de voorwaarden voor een vrijmaking van de creativiteit en de fantasie in dienst van een zich steeds vernieuwende cultuur werd niet voldaan. Voor Constant werd COBRA te vrijblijvend en in zijn werk ging hij zich bekommeren om het immense leed wat de mensheid zichzelf aandeed.

Hij liet zijn hart spreken. En juist daardoor kon hij het hoofd erbij houden in de overtuiging dat het anders moest kunnen. Nieuw Babylon. Zelf zei hij daarover: 'De vraag, hoe de mensen zouden leven in een maatschappij zonder honger, zonder uitbuiting, en ook zonder arbeid, in een maatschappij dus waarin ieder mens zonder uitzondering zijn creativiteit volledig zou kunnen ontplooiën, deze belangrijke en intrigerende vraag, roept het beeld op van een materiële omgeving die wezenlijk verschilt van alles wat wij kunnen, van alles wat er ooit op het gebied van architectuur en stedenbouw tot stand is gekomen'.

Hij kende vast Marx en zijn filosofisch uitgangspunt dat het zijn het bewustzijn bepaalt. Iets waar veel hedendaagse architecten zich totaal niet bewust van lijken te zijn, gezien de vele weerzinwekkende stadscentra, kantoren, fabrieken, verzorgingshuizen en wijken waar men ons dwingt in te wonen en samen te leven.

We werken om te leven, we leven niet om te werken, zeker als het om onaangenaam werk gaat. Dus ik ben voor veel robotten, die ons gaan helpen om aangenaam te leven. En werkloosheid noemen we voortaan vrije tijd.

'In Nieuw Babylon hoeft de mens niet meer te werken, in deze nieuwe maatschappij leiden de bewoners een nomadisch bestaan en kan de mens – in overeenstemming met zijn verlangens – tot zijn recht komen als scheppend wezen; hij wordt een homo ludens', aldus Constant.

Ik zou het 'Homo universalis' willen noemen. Dit in tegenstelling tot het mensbeeld dat door het neoliberalisme als uitgangspunt genomen wordt: de Homo economicus. De overheid zou zijn monomane fixatie op economie en financiën moeten inruilen voor de wijze moed de zaken die in het leven ècht belangrijk zijn, te bevorderen. Kunst en cultuur als belangrijke pijlers onder onze beschaving behoren daar zeker toe.

Net zoals Constant ben ik van mening dat we niet anders kunnen. We moeten ons engageren, en niet weggijken. De techniek en onze rijkdom stellen ons er toe in staat en daarbij, de ethische en esthetische noodzaak is evident. Ik kom veel te veel vanuit de beperkte visie van de homo economicus gebouwde ellende op mijn velen reizen door Nederland tegen.

Dames en heren, als de utopische oasen uitdrogen ontstaat een woestijn van banaliteit en radeloosheid. Maar gelukkig hoeven we het niet zover te laten komen, en bovendien. we hebben altijd nog. Constant.